

מכתבים למערכת

עוד על הקמת שם מזרעו של מת

לכבוד העורך,

רקע

בחדש סיון התשע"ז (יוני 2017), הוגשה הצעת חוק¹ על ידי חברים רבים מסייעות הבית השונות, ביוזמת ובהנהלת חברת הכנסת רויטל סויד. הצעת החוק עוסקת בנושא כאוב ורגיש במיוחד, הכולל בתוכו טרגדיות משפחתיות עם פטירתם הפתאומית של אנשים צעירים ללא ילדים אשר נפלו חלל על הגנת המדינה ואזרחיה, והקריבו את חייהם למען בטחונה ושלומה.

השאלה הכואבת היא האם ומתי ניתן להפרות תאי זרע שנלקחו מהם בחייהם או סמוך למותם. בהעדר ידיעה ברורה על רצונו של הנפטר, קמה וגם ניצבה השאלה במלא עוצמתה: האם ומתי ניתן להפרות בזרעו את בת זוגו או אישה זרה, ומי המוסמך להחליט בשאלה כואבת זו.

דומה שכמעט אין שאלה אנושית כואבת ומורכבת יותר, לה נדרשות הערכאות השונות במדינת ישראל מעת לעת. כאשר לעיתים ניצבים משני צידי המתרס, ההורים השכולים מול האלמנה, אשר לעיתים מתנגדת לתהליך זה, ונוצר עימות משפטי כאוב מאין כמותו.

על רקע זה, ומתוך רצון להסדיר את העניין בחוק כנדרש, נטלה חברת הכנסת סויד את היוזמה, וניסחה, יחד עם חברי כנסת נוספים, הצעת חוק שתסדיר את הנושא באופן ברור.

למותר לציין, כי לסוגיה זו היבטים רבים. אנושיים, משפטיים, אתיים, רפואיים ועוד. אני מבקש ללבן בקצרה את ההיבט ההלכתי והאספקלריה התורנית, וברצוני להביאה לידיעת יוזמי החוק, על מנת שיוכלו לקבל את ההחלטה מתוך מכלול השיקולים שלפניהם.

1. הצעת חוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) (תיקון – שימוש בזרע של חייל שנספה) התשע"ז-2017; אסיא קז-קח, 101-99.

היבט הלכתי

אציין, כי בכתב העת ההלכתי רפואי **אסיא**² (חוברת ק"ז-ק"ח) הובאה בהרחבה חוות דעתו של הרב אברהם סתיו, אשר דן בנושא בטוב טעם, וליבן את ההיבטים השונים. דבריו ברורים ומאירים ומקיפים. ואולם, אני סבור שיש ללבן נקודה נוספת, אשר לא עלתה בביור במאמרו המקיף, ולדעתי חשוב מאד לציין בהצעת החוק, ולתת לה משקל והתייחסות:

לפי המשפט העברי, יש להגדיר חילוק ברור בין זרע שניטל מן המת בחייו, ועל פי רצונו, לבין זרע שניטל מגופו לאחר מותו. ההבדל בין המקרים הוא תהומי, כי בעוד לעובר שנולד מזרע שנלקח בחייו ישנו 'יחוס' [שייכות משפחתית] לאביו המת, הרי שלעובר שנולד מזרע שנלקח מגופו לאחר מותו אין כל שייכות לאביו המת. וזאת מן הטעם הפשוט, שמבחינה הלכתית, לאחר מותו יתכן שאין לגופו כל שייכות משפחתית ותוקף הלכתי. לפיכך, בעוד שלזרע שניטל בחייו יש 'אב', הזרע שניטל ממנו לאחר מותו יתכן שהוא בגדר 'תא אורגני חסר שייכות'. ההוכחות לכך מקומן במאמר מפורט, וכאן אסתפק רק בכלל ובעיקרי הדברים³.

למעשה

לפיכך, מוצע כי בהצעת החוק יפורט כראוי החילוק המהותי בין זרע שהוצא מהמת טרם מותו, אף כשלא הביע לגביו עמדה כלשהי, שהנולד ממנו יתייחס אחריו כבנו לכל דבר, [ואולי גם לזכויות של יתומי צה"ל, לשיקול דעת המשפטנים], מה שלא שייך בזרע שנשאב מגופו לאחר מותו, היות שאינו אלא 'תא אורגני חסר שייכות' כאמור. לפיכך העובר הנולד ממנו אינו בנו כלל³, אלא הוא נושא בחובו שייכות רגשית ונפשית לאביו המת, ויש לאפשר זאת כמחווה למשפחתו ולהוריו על הקרבן הציבורי הנורא מכל שהקריבו, ולגביו אין ענין להחיל זכויות של יתומי צה"ל, כמוצע בהצעת החוק⁴.

תפילתי שהצעת חוק זו לא תהיה רלוונטית מבחינה מעשית, ומעגל השכול הנוראי ייפסק לחלוטין, אמן ואמן.

הרב נחמיה נשר

2. הרב אברהם סתיו, הקמת שם מזרעו של מת, **אסיא** קז-קח, 110-102 (תשע"ח).
3. קביעה זו שנויה במחלוקת הפוסקים. ראה בספר **רפואה מציאות והלכה** (מכון שלזינגר, ירושלים תשע"ב) סימן כו. -- העורך.
4. הצעת החוק עוסקת רק בזרע שניטל לאחר המוות, ויש להגדיר חלוקה ברורה בינו לבין זרע שניטל מאדם בחייו, בנסיבות שונות.

עוד על ראיית נגעים, פתיחת פה לשטן וברכת הגומל

לכבוד העורך,

אבקש להודות על גל' אסיא ששלחתם לי והנני לשלוח מספר הוספות לאות כי עיינתי בהם:

א. ראיית נגעים של כהן

מאמרו של שלומי רייסקין "עיוורון פרצופים" – פרוסופגנוזיה (אסיא גל' צט-ק עמ' 5-12) עסק באדם שרואה נגע בבשרו וצריך לפנות אל הכהן שיקבע אם האדם טמא טומאת מצורע אם לאו. ומה הדין של כהן שאינו עיוור לגמרי, אלא שכהה מאור עיניו, האם הוא כשר לראות נגעים?

אבקש להוסיף למאמרו המקיף את מה שכתב רבי יצחק מנחם וינברג שליט"א האדמו"ר מטאלנה שאף הוא עסק בכך בספרו המה ינחמוני (ויקרא עמ' 45) כשהוא מאיר פן נוסף בסוגיא זו בדין של פיקח בעיניו אך סומא בדיעותיו. להלן תמצית הדברים כשהם נערכו ועובדו על ידי, ולא היו למראה עיניו של האדמו"ר והם על אחריותי בלבד.

"אָדָם פִּי יִהְיֶה... בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרַעַת וְהִיבָא אֶל אֶהְרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל אֶחָד מִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים" (ויקרא יג, ב). וכתב רש"י (שם): "גזירת הכתוב היא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא על פי כהן".

כלומר, האדם וכן הבגד או הבית שיש בהם נגע, אינם נהיים טמאים או טהורים אלא על פי כהן. וכך כתב הרמב"ם (הלכות טומאת צרעת פ"ט, ה"ב): "אף על פי שהכל כשירין לראות נגעים הטומאה והטהרה תלויה בכהן. כיצד? כהן שאינו יודע לראות, החכם רואהו ואומר לו אמור טמא והכהן אומר טמא. אמור טהור והכהן אומר טהור. הסגיר והוא מסגירו... ואפילו היה הכהן קטן או שוטה החכם אומר לו והוא מחליט או פוטר או סוגר".

והדבר פלא, הכהן הוא שוטה גמור שלא יודע בדיני טומאה וטהרה, והוא חוזר בלא להבין אחרי התלמיד חכם, איזה משמעות יש לכך שהכהן השוטה אומר את המילה טמא או את המילה טהור? זה מה שמבאר רש"י שגזירת הכתוב היא, ואין הגיון בדבר. כדי לטהר או לטמא נגע צרעת צריך שהכהן, שהוא קדוש מבטן בקדושת הכהונה, יוציא בפיו את פסק ההלכה. כלומר, צריכים את פי הכהן.

אולם מה יהיה אם יבוא כהן ומבלי לדעת את פרטי הדינים יפסוק טמא או טהור ויטעה בפסיקתו? האם נאמר שיש לנו כאן את פי הכהן ולכן דינו שריר וקיים? כותב הרמב"ם (הלכות טומאת צרעת פ"ט, ה"ג): "כהן שטימא את הטהור או טיהר את הטמא לא עשה כלום". צריכים אפוא שני דברים, לא די בכך שיש לנו ידיעה ברורה שהמצורע טמא או טהור, צריכים גם את פי הכהן.

בהמשך (ויקרא יג, יב) נאמר "וְאִם פָּרוּחַ תִּפְרַח הַצִּרְעָת בְּעוֹר וְכִסְתָּהּ הַצִּרְעָת אֶת כָּל עוֹר הַגֶּנֶע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד רַגְלָיו לְכָל מִרְאֶה עֵינֵי הַפֶּהֱן". ודורשת הגמרא (סנהדרין לד, ב) מהסיומת "לְכָל מִרְאֶה עֵינֵי הַפֶּהֱן", פרט לכהן שחשך מאורו. מלשון הפסוקים למדים אנו שראייתו של הכהן צריכה להיות שלמה שרואה בשתי עיניו. כהן בעל מום כשר למראות נגעים, ולכן אלמלא הכתוב "לְכָל מִרְאֶה עֵינֵי הַפֶּהֱן" היה אף כהן סומא יכול לומר טמא או טהור על פי חכם שרואה את הנגע, אבל התורה כתבה מיעוט מיוחד להוציא סומא מכלל בעלי המומין ולפסול אותו לראיית נגעים.

ועל כך שואל המנחת חינוך (הרב יוסף באב"ד מצווה קסט אות יח בהוצאת מכון ירושלים), הרי אפשר להביא כהן שוטה שיטהר או יטמא על פי החכם. במצב כזה הכהן כלל לא מסתכל על הנגע, שהרי הוא לא יודע על מה להסתכל ומה שהוא רואה לא אומר לו כלום, הוא שוטה. בכל זאת, בהסתמך על החכם, הוא אומר טהור או טמא וכל דיני המצורע חלים. מה הדין אם אותו כהן שוטה יהיה סומא? האם אז נאמר שאין הוא יכול לפסוק או שכיוון שממילא כאן אין הכהן רואה את הנגע אלא פוסק על פי החכם, אולי יש סברא לומר שכאן באמת לא יפריע שהכהן סומא. שהרי מבחינה למדנית, גם כשהוא פיקח בעיניו הוא סומא בידיעותיו. המנחת חינוך רוצה לפשוט, שבמקרה כזה לא יפריע לנו פסול הסומא. פסול סומא לא נאמר אלא בכהן שאכן רואה בעצמו את הנגע.

וזה לשון המנחת חינוך (מצווה קסט, אות יח בהוצאת מכון ירושלים): "וכן אם אחד ראה את הנגע והוא פקח, רק דהכהן צריך לומר טמא או טהור, בודאי כשר אף סומא, דהעיקר דהקפידה התורה הוא רק על הראיה".

האדמו"ר מטאלנה מביע פליאה על כך שלא היה מי שהעיר לדברי המנחת חינוך מרש"י ותוספות מפורשים, שלכאורה אפשר לדייק מהם שלא כדברי המנחת חינוך. במסכת ערכין (ג, א) כתב רש"י וכן כתבו התוספות (ד"ה דמסברי ליה): "והולך תלמיד חכם ישראל ורואה עמו", הרי שהם סברו בפשטות שלא מספיק שהתלמיד חכם יראה ויאמר לכהן, אלא צריך שהתלמיד חכם יראה עמו. גם על הכהן השוטה או הקטן לראות, והתלמיד חכם רק רואה עמו. ולפי זה לא יכול הכהן להיות סומא.

אם כן, אם ננקוט דלא כהמנחת חינוך, הרי שכהן שוטה יכול על סמך החכם לפסוק בנגעים רק אם אינו סומא, אבל אם יהיה סומא שוב לא יוכל לפסוק.

דין זה טעון הסבר. הרי במקרה זה אין אנו סומכים כלל בעצם הטומאה והטהרה על הכהן אלא על החכם, וצריך רק את פי הכהן להכריז טמא או טהור. אם כך, מה לנו אם הוא סומא, הרי ממילא אינו יודע מה שרואה?

האדמו"ר מטאלנה מציע ללמוד מכאן יסוד חשוב: "ראיית העין לפני הגדת הפה". זהו יסוד גדול, ונבארו.

הגמרא (סנהדרין קד, ב) אומרת: "אמר רבה אמר ר' יוחנן בשביל מה הקדים פ"א לעי"ן? בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם". כלומר, בפרקים ב-ד של מגילת איכה, הקדים הנביא ירמיהו את הפסוק שמתחיל באות פ"א לפסוק שמתחיל באות עי"ן, והרי העי"ן באה לפני הפ"א, וזאת לרמז על חטא המרגלים.

המרגלים הוציאו דיבת הארץ רעה. ומה הכוונה שלא ראו? האם אמנם ראו ערים גדולות ובצורות וגם ראו את בני הענק, ואף ראו לוויית? אבל את מסקנתם "לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו" (במדבר יג, לא), הוסיפו מדעתם, ולא ראו בעיניהם.

חז"ל מגלים לנו את שורש חטא המרגלים: אמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם, הקדימו את הפה לעין.

הגמרא במסכת יומא (עד, ב) אומרת, שהסומין אוכלים ואינם שבעים כיוון שאינם רואים את המאכל. ראיית המאכל נותנת את הרגשת השובע, ולכן ממשיכה הגמרא ואומרת שאדם יאכל סעודתו באור היום ולא בלילה כשחשוך, כדי שישבע. הדבר נלמד מהכתוב "טוב מראַה עֵינִים מִהִלֵּךְ נֶפֶשׁ" (קהלת ו, ט). הרש"ש (שם) ממתיק שזו הייתה טענת המתאוננים (במדבר יא, ו): "בִּלְתִּי אֶל הֶמָּן עֵינָיו". אמנם אפשר היה לטעום במן כל דבר מאכל, אבל עדיין חסרה הראיה. הם ראו תמיד את המן, כזרע גד לבן, וחסרה להם הראיה הנותנת את הרגשת השובע. זוהי החשיבות של ראיית העין.

והנה אנו מוצאים כי הקב"ה "איסתכל באורייתא וברא עלמא" (וזהו תרומה קס"א ע"ב). בפשטות, התורה היא התכנית לפיה ברא הקב"ה את העולם. אנו, בשכלנו האנושי, מבינים מדוע צריך תכנית. אדם רוצה לבנות משהו, להכין אירוע כלשהו, הוא מתרכז ומתכנן את כל השלבים. מדוע הוא צריך לכתוב תכנית, מדוע אין הוא יכול לגשת מיד לביצוע? כי אדם עלול לשכוח בשעת מעשה, לא לדייק בכל הפרטים, ולכן הוא מתכנן הכל מראש. וכך, כשיגיע לביצוע – יעבוד לפי התכנית המוכנה והמסודרת כפי שהוא רצה. אבל כאן מדובר בהקב"ה, מדוע הוא צריך תכנית? הרי אין שכחה לפני כסא כבודך, והרי יכול השי"ת לבצע את בריאת העולם גם בלי התכנית?

אולי יש כאן רמז של הקב"ה להתוות לנו דרך חיים. ראשית צריך להסתכל, לראות היטב מה שיש לפנינו, ורק אחר כך לבצע. כאשר הקב"ה בכבודו ובעצמו בורא את העולם באופן כזה של "איסתכל באורייתא" ורק משם ממשיכה הבריאה עצמה, זה יוצר וטובע בעולמו את הסדר הנכון של

הדברים. הקב"ה מורה לכל אדם לפעול בכל מצב בחייו באופן הזה, ולא חלילה באופן שתפסו המרגלים, דברו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם.

לעתים יש לאדם אינטואיציה, הרגשה פנימית שלא נתפשת בחושים. וישנם גם כאלו בעלי אינטואיציה מופלאה: אדם כזה יכול לראות משהו הולך, ומתוך ההיכרות עם אותו אדם, ומתוך האינטואיציה המפותחת שלו, הוא יאמר לאן הולך אותו אדם, עם מי ייפגש, מה יגיד שם, ופרטים נוספים. יתכן שברוב המקרים הוא יצדק בדבריו שהרי יש לו אינטואיציה מפותחת, אבל צריך לזכור שבסופו של דבר אלו השערות בלבד ואסור בשום אופן להסתמך עליהם. כישלונות רבים באו לעולם מכיוון שבני אדם הסתמכו רק על אינטואיציה.

הגמרא במסכת שבועות (לד, א) מספרת בשם רבי שמעון בן שטח: "ראיתי אחד שרץ אחר חברו לחורבה ורצתי אחריו ומצאתי סייף בידו ודם מטפטף והרוג מפפר. אמרתי לו רשע מי הרגו לזה או אני או אתה, אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי שהרי אמרה תורה על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת, אלא המקום יפרע ממך". למרות שאנו יודעים בברור שהוא הרוצח, מכיוון שאין ראייה אי אפשר להורגו.

וכן מצינו בגמרא (ר"ה כא, ב): "ביקש קהלת (=שלמה המלך) לדון דינין שבלב (=על פי רוח הקודש), שלא בעדים ושלא בהתראה, יצתה בת קול ואמרה לו 'כתוב ישר דברי אמת' (קהלת יב, י). אין זה יושר דברי אמת לדון על פי רוח הקדש, ואף שיש ידיעה ברורה מי חייב ומי זכאי, בכל אופן צריך את ראיית העין.

זהו גם הפשט במה שכתוב (ויקרא יג, יב): "לכל מַרְאֵה עֲיִנִּי הִפְתָּן". במיוחד בעניין המצורע ישנה קפידא רבתי שלפני כל פסק, חייבים את ראיית העין. אפילו אם הכהן הוא שוטה וראיית העין שלו אינה נחשבת ונתפסת כמשמעותית, בכל זאת אנו חייבים להזדקק לה. כיון ששורש חטאו של המצורע הוא הקדמת הפה לעין, לכן הטיפול של הכהן במצורע חייב להיות בדרך ההפוכה מן הקצה לקצה. התורה מבקשת כאן את "תשובת המשקל", לא מטהרים ולא מטמאים ללא ראיית העין, ואפילו אם היא ראייה גרידא של כהן שוטה, ובלבד שתהיה ראייה לפני הפסק.

ב. פתיחת פה לשטן

למאמרו של הרב נפתלי בר אילן "אל יפתח אדם פיו לשטן וטיפול CBT" (אסיא גל' קא-קב עמ' 29-34) הנני להוסיף להע' 3 גם את המעשה המובא בתלמוד הירושלמי (שבת פ"ד ה"ד) על נכדו של רבי יהושע (ויש אומרים שהמעשה אירע עם בנו של רבי יהושע בן לוי – ראה קהלת רבה י, ה) שבלע עצם (או

דבר אחר), והיה בסכנת חנק. בא אדם ולחש לו מין לחש של אחד מכוחות הטומאה, ונתרפא, שאלו רבי יהושע בן לוי את הלוחש מה לחשת לו? ענה לו: נוח לו שימות מאשר להתרפא בלחש כזה שמוזכר בו שם עבודה זרה, התקיים הפסוק (קהלת י, ה): 'כְּשֶׁנֶּגְהָ שְׂיִצָּא מִלִּפְנֵי הַשְּׁלִיט' ומת הנכד".

להע' 15 ניתן להביא גם את הרמב"ן (תשובות המיוחסות סי' רפו) שכתב: "והוא שאמרו ברית כרותה לשפתים, ... ואמרו אל יפתח אדם פיו לשטן... אין בזה טעם על פי הטבע אלא בדרך סגולה דברים נעלמים מאתנו".

לשיטות הסוברים שזהו איסור גמור יש להוסיף:

השל"ה הק' (הרב ישעיה הלוי הורוויץ – סוף פרשת בלק במדבר כב, ו) על הפסוק 'לִכְהָנָא אָרְהָ לִי' כתב: יזהר האדם במאוד שלא יפתח פיו לשטן, כי אפילו אם מדבר שלא בכוונה, ממשיך הדבר על עצמו. וכן בלק אמר 'ארה לי', פיו הכשילו שלבסוף קילל אותו.

בחיידושי המהרש"א (גיטין נו, ב) כתב לפרש עמש"כ בגמ' (שם) עה"פ (תהילים מדר, כג) "כִּי עָלִיף הָרַגְנוּ כָּל הַיּוֹם" – אלו ת"ח שמראין הלכות שחיטה בעצמן, ופירש"י שמא יתחבנו בגרון, וכתב המהרש"א דיותר נראה לפרש דמריעים מזלם כענין אל יפתח אדם פיו לשטן, ואם הדיבור מביא לידי כך מכש"כ המעשה. בדרכי תשובה (לרבי צבי הירש שפירא האדמו"ר ממונקאטש, י"ד סי' כ ס"ק א) כתב דלפי דברי המהרש"א אפילו להראות בידו כלי סכין אסור.

בשו"ת חתם סופר (לרבי משה סופר – ח"ו ליקוטים סי' סד) מובא מעשה בתינוק חולה שהרב מפראג הורה שלא למול את התינוק שהיה חולה, דאם ימולו אותו לא יוכל לחיות יותר מג' חודשים. ולאחר ט' שבועות מת אותו הילד. ועל כך כותב חתם סופר: "הנה מיתת הילד... לא נפלאה ולא רחוקה כי היה ראוי למות אם מפאת דברת [=דברי]... אשר שפטהו לבן מות, והוה כשגגה היוצא מהשליט ולא נפיש זכותי' דההוא ינוקא ואבותיו" [=ולא היו לו מספיק זכויות כדי להצילו].

להע' 33 יש לציין לדברי הקובץ שיעורים (להרב אלחנן וסרמן – ח"א כתובות אות רח) שפירש את המעשה המובא בגמרא (כתובות סב, ב), על רב ינאי שקילל את חתנו בטעות ומת: "הנה בכל מקום שמצינו כי וכתב ברכותיהן וקללותיהן של צדיקים מתקיימות הטעם פשוט, כי רצון יראיו יעשה". אבל במקרה של רב ינאי אי אפשר לומר כן, דהרי "לא היה רצונו כלל שימות, ומוכח מכאן, דהדיבור של פה קדוש פועל בטבע אפילו בלי שום כונה, כמש"כ (ישעיה נא, טז): 'וְאֲשֶׁם דְּבָרֵי בְּפִיךָ... לְנֹטֵעַ שְׁמִים וְלִיֹּסֵד אֶרֶץ'". והוא כמו הגרזן החוצב גם בלא כוונה רק מטבעו, כן הוא גם דיבור האדם, אלא

שאם טימא שפתיו בדיבורים אסורים הוחלש כוחו, כמו הסכין שעלה עליו חלודה הרבה שאין בכוחו לחתוך עד שיסירו החלודה ממנו".

ג. ברכת הגומל

למאמר ברכת הגומל: טיפול יהודי טקסי לאירועים טראומטיים (אסיא גל' קט-קי עמ' 144-135) יש להאיר:

בעמ' 142 נכתב: "שיש לברך הגומל רק לאחר יציאה ממצבים מסכני חיים...", ואולי כדאי להביא את דברי הרב שילה רפאל (משכן שילה עמ' שכה ואילך): "אמנם יש לדון במי שנסע בשטחים והשליכו על רכבו בקבוקי תבערה או אבנים והזורקים החטיאו את המטרה וכלי משחית אלו לא פגעו ברכבו, מה דינו לגבי ברכת הגומל?"

והנה עוד לפני שלושים שנה שמעתי ממו"ר מרן הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך ששיטת המהר"ל היא לברך הגומל רק באירע לו אסון ממש וניצל ממנו ולא במקרה שהיה יכול לקרות לו אסון ובדרך נס לא קרה. נמצא לפי זה דרכב שנסע בדרך רגילה וממולו בא רכב אחר שנסע במהירות מופרות וכמעט התנגשו זה בזה, אלא דהנהג הראשון על ידי רוב תושיה בסייעתא דשמיא היטה את רכבו ונמנע אסון – אליבא דמהר"ל אין לברך הגומל, דאין זה מיקרי סכנה, אלא שהיתה יכולה להיות ולא היתה ואין דבר זה מצריך ברכה.

ודברי המהר"ל מפראג הם בנתיבות עולם (נתיב העבודה פי"ג): "ועתה יש בני אדם שכאשר זרקו אבן עליו ולא הגיעו האבן מברכין גומל חסדים טובים, וכל זה מנהג של עמי הארץ כי אף אם רדפו אחריו בחרב ונמלט אין זה מן הארבעה אשר צריכים להודות, ולכך אמר מנינא לומר שלא יברך כי אם על ד' דברים, וזהו כי אלו ד' דברים כבר היה בים, וכן כבר היה במדבר, וכן כבר היה חולה, וכן כבר היה בבית האסורין ויצא ממנו, אבל דבר אחר שלא היה בצרה רק שלא בא עליו צרה אינו בכלל הארבעה שצריכים להודות". ועיי"ש במה שמפלפל ומאריך בדברי המהר"ל.

ומספר הרב רפאל (שם, עמ' שכו): "ודיברתי שוב לאחרונה עם מו"ר [זצ"ל] ואמר לי שעל סמך דברי המהר"ל אלה פסק להלכה בפיגוע האחרון שהיה בירושלים רח"ל שמחבל הרג שני אנשים ופצע מספר אנשים כשישבו בתחנה מול הדואר המרכזי והיה שם בן תורה אחד שישב אף הוא על הספסל ופינה מקומו לקשיש ממנו ובזה ניצל ותחתיו נהרג אותו קשיש. ואם היה נשאר לשבת, המחבל היה פוגע בו ומי יודע מה היה סופו. ואעפ"כ הורה מו"ר [זצ"ל] דאין עליו לברך הגומל, דלפי דברי המהר"ל לא היה במקום סכנה, אלא שאילו היה נשאר במקומו היה מסתכן, אבל במצבו הנוכחי כשעמד בסמוך לתחנה לא היה בסכנה ולכן פטור מברכה. והוסיף

שכדאי שיכוון בברכות השחר בברכת הגומל חסדים טובים לעמו ישראל גם על הצלה זו.

בהמשך המאמר על ברכת הגומל (שם עמ' 142) הובאו דברי הגמרא בברכות (נד, ב) שמי שהיה בבית הכלא והשתחרר מברך הגומל – יש להעיר שרק מי שנאסר באשמה שעונשה מות, והוא בסכנת חיים ולבסוף השתחרר הוא מברך הגומל (מגן אברהם [הרב אברהם אבלי גומבינר] סי' ריט, סעי' א). אך היו שסברו שאפילו נאסר מחמת ממון שתובעים ממנו מברך, שכל שהיה כלוא ולא היה חופשי לעצמו חייב להודות כשיצא (ראה ביאור הלכה [הרב ישראל מאיר הכהן מראדין] סי' ריט, ס"ק א ד"ה חבוש).

כמו כן, יש להעיר בנוסח הברכה "הגומל לחייבים טובות, שגמלני כל טוב" ויש נוסחאות שמברכים זאת בלי המילה כל, כלומר "הגומל לחייבים טובות, שגמלני טוב". ובשו"ת דברי נחמיה (הרב נחמיה הלוי גינזבורג – או"ח סי' יד) כתב דאין לברך הגומל אלא אם כן היה בתחילה בסכנה וניצל ממנה, מה שאין כן במי שלא היה בסכנה אלא הנס שלא בא לכלל צרה אין מברך הגומל. והסביר בזה נוסח הברכה "הגומל לחייבים טובות", כלומר שהיו חייבים, דהיינו בצרה וניצלו. וכך פירש את נוסח הברכה בהר צבי (הרב צבי פסח פרנק – או"ח סי' קיג).

יצחק יהודה רוזן